

Tarih ve Günce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 7, (2020 Yaz), ss. 437-442.

Geliş Tarihi: 21 Mayıs 2020

Kabul Tarihi: 20 Temmuz 2020

Kitap Tanıtımı/Book Review

Metin Toker, Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020, 170 Sayfa, ISBN: 978-975-220-884-1.

Yenal ÜNAL*

Metin Toker, 20. yüzyıl Türkiye'sinin yetiştirdiği önde gelen gazetecilerden biridir. 1924 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Toker, 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren basın-yayın hayatında adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün damadı olan yazar özellikle İnönü'nün faal olduğu dönemlerde, Türk siyasetini yakından takip etmiştir. 1940'lı, 1950'li ve 1960'lı yılların Türkiye'sini kaleme almış olduğu makalelerde ustaca ve derinlikli bir biçimde değerlendiren Toker, birçok önemli telif eseri de kaleme almıştır.

Bir Diktatörün İktidar Yolu (1963), *İsmet Paşa ile On Yıl* (1965-1969), *Şeyh Sait ve İsyanı* (1968), *Dört Buhranlı Yıl* (1969), *Sağda ve Solda Vuruşanlar* (1971), *NATO 25 Yaşında, Tamam mı Devam mı?* (1974), *Metin Toker'in Not Defterinden* (1981) ve yedi ciltten oluşan *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları* adlı eserler Toker'in kaleme aldığı en önemli yapıtlardandır. Bunlardan *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları* alanında kaleme alınmış hemen hemen en mühim kitap serilerinden biridir.

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yenalunal@yahoo.com. ORCID ID: 0000-0002-4043-8424.

1944-1973 yılları arasını kapsayan dönem üzerine hazırlanan bu eser, tarihçilerin bu süreci incelerken ilk müracaat ettikleri nitelikli eserlerdendir.

Metin Toker'ın, incelememiz kapsamında üzerinde durmayı planladığımız eseri *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, II. Dünya Savaşı'nın son yılında başta Doğu Avrupa ve Asya olmak üzere hemen hemen bütün dünya üzerinde ABD'yle birlikte ağırlığını hissettiren savaş muzafferleri Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye yönelik olarak güttüğü baskıcı ve yıldırıcı politikaları, Türkiye'nin karşı hamlelerini ve bu hamleler gerçekleşirken İngiltere ve Amerika'nın tutumunu muhtelif cephelerden irdelemektedir.

Bugün de üzerinde durulması gereken bu eserin ortaya çıkış serüvenine ilişkin olarak kitap tanıtım bülteninde şu bilgilere yer verilmiştir: *“İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk-Sovyet ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir İnceleme... Metin Toker'ın bu eserinin kitap hâline gelmeden önce olağanüstü bir kaderi oldu. Araştırma, Ankara Televizyonunda üç program hâlinde yayınlandı. Özü Milliyet gazetesinde bir ay süreyle tefrika edildi. Kitabın ilk baskısı yapılırken İngilizceye tercüme hakkı üzerinde bir yabancı yayınevi ile görüşmeler yapılıyordu ve bazı Amerikan üniversiteleri ayrı tekliflerde bulunuyordu... Bilgi Yayınevi, İkinci Dünya Savaşı sonunda dünya devi hâline gelmiş Sovyetlerin baskısıyla köşeye sıkıştırılmaya çalışılan ve tüm baskılara direnen, bağımsızlığından ödün vermeyen Türkiye'nin o dönemdeki tüm adımlarını bir bir anlatan Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu'nun tam metnini, yeni baskısıyla okuyuculara sunuyor.”* Metin Toker, tarafından kaleme alınan bu eserin ilk baskısı 1971 yılında yapılmıştır. Dolayısıyla 1945 yılında yaşanan siyasi ve diplomatik birçok mühim meseleyi bizzat gören bir gazetecinin kendi yorumları eşliğinde edindiği bilgileri kitaba dönüştürmesi bugünün okuruna derin bir perspektif kazandırmaktadır. Eserin yaklaşık yarım asırlık bir süre sonra araştırmacıların ilgisine yeni bir baskıyla tekrar sunulmuş olması en başta Türk-Rus ilişkileri alanında incelemeler yapan araştırmacılar için bir kazanımdır.

Birçok bakımdan, bugün hâlâ dünyanın en güçlü ülkeleri arasında ABD ve Rusya yer almaktadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Rusya, Sovyetler Birliği'nin dış politika mirasını birçok konuda sürdürmektedir. Türkiye, geçmişe nazaran özellikle kendi bulunduğu bölgede,

1945 konjonktürüne göre daha fazla güçlenmiş bir ülke olmakla birlikte bugün yine denge siyaseti çerçevesinde bir dış politika takip etmektedir.

Dünyanın egemen birkaç emperyal kuvveti arasında belirli ulusal çıkarlar temelinde sistemli denge politikası takip etmek ve ayakta kalmaya çalışmak dünya üzerinde var olan ülkelerin büyük bir bölümünün takip ettiği kaçınılmaz bir politikadır. Üstelik yüzyıllardır bu mukadderat tersine dönememektedir. Dahası dünya siyasetinde mevcudiyetini sürdürürebilmek için denge politikası izleyen bir devlet konumunda olabilmek dahi kimi zaman dünya siyasetinde belirli bir seviye olarak telakki edilebilir. Örneğin II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok Doğu Avrupa ülkesi peyk devlet konumuna dönüşmüştür. Bu ülkeler uzun yıllar özellikle dış politikalarını tesis ederken Sovyetler Birliği'nin tespit ettiği ilkeler çerçevesinde hareket etmek zorunda kalmışlardır. Bu çeşit peyk devletler 2020 yılını yaşadığımız şu zaman diliminde de mevcuttur.

1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın sonunda bu çeşit devletlerden biri hâline getirilmeye çalışılan ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye, rasyonel bir idari anlayışı çerçevesinde I. Dünya Savaşı'nda yaptığı hataya düşmeyerek II. Dünya Savaşı'na katılmamıştır. I. Dünya Savaşı'nda büyük bir imparatorluğunu kaybeden Türkler için nihayetinin ne olacağı muamma olan ve insanlığın o tarihe kadar gördüğü en feci savaştan tüm baskılara rağmen uzak durmak en akılcı yol olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yönetiminde Türkiye, harp yılları boyunca, savaştan tarafların hiçbirine sırt dönmeyerek son derece başarılı bir denge siyaseti gütmüştür. Bununla birlikte savaşın bittiği ve yeni dünya düzeninin temelini atıldığı 1945 yılında bütün ağırlığıyla Sovyet tehdidini üzerinde hissetmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'nın muzaffer ülkesi olarak Doğu Avrupa'nın hemen hemen bütün ülkelerine dışını geçirmiş ve bu ülkeleri birer uydusu hâline getirmiştir.

Stalin'in, bu süreçte denetim altına almak istediği en stratejik ülkelerden biri Türkiye idi. Çünkü Sovyetler Birliği, Çarlık Rusya'sı döneminden itibaren takip edilen "sıcak denizlere inme" politikasının artık fiili olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini ve bunun için de en uygun zaman diliminin geldiği kanaatindeydi. Bu nedenle 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te imzalanmış olan "Türk-Sovyet Dostluk ve Bitaraflık Muahedesi"nin süresinin uzatılmasını bazı şartlara bağlamışlardı. Söz konusu antlaşma 17 Aralık 1929'da Ankara'da, 30 Ekim 1931'de yine Ankara'da, 7 Kasım 1935'te tekrar Ankara'da teati edilen protokollerle üç defa uzatılmıştı. Son uzatma 10 yıl için yapılmıştı. Eğer 10 yılın

sonundan, altı ay önceye, yani 7 Kasım 1945'e kadar taraflardan birisi herhangi bir talepte bulunmazsa antlaşma kendiliğinden iki yıl daha yürürlükte kalacaktı.

Ancak dönemin Sovyet Birliği Dışişleri Bakanı Molotof, Türkiye'nin o dönemdeki Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e, antlaşmanın eskidiğini ve yeni bir konjonktürün ortaya çıktığını belirtti. Molotof, büyükelçinin yüzüne açıkça belirtmemekle birlikte diplomatik gereçlerle Boğazlardan üst talebi ile Kars, Ardahan gibi Türk topraklarının kendilerine verilmesini talep etti. Sovyetlerin toprak ve Boğazlardan üst talepleri kendileri açısından bakıldığında bir haktı. Çünkü savaş galibi Sovyetler artık tam anlamıyla bir süper güçtü. Bütün dünyaya bunu bir şekilde hissettirmek istiyordu.

Bununla birlikte Sovyetlerin, Türkiye'den talep ettiği, Boğazlardan savunma üssü ve Doğu topraklarından bir bölümünün kendileri lehine terki gibi konuların bir de arka planı bulunmaktaydı. Diğer bir ifadeyle Sovyetler Birliği, Türkiye'nin sınır uçlarıyla oynayarak onu bir Polonya, bir Romanya hâline getirmeye çalışıyordu. Yani aslında Sovyetler, çok önemli bir coğrafyada bulunan Türkiye'yi diz çöktürerek denetim altına almak istiyordu. Bu durumda Türkiye'nin önünde uzun ve çetin bir diplomatik süreç bulunuyordu. Süper bir güçle çok ciddi diplomatik meseleleri el almak ve Türkiye'nin çıkarlarından asla taviz vermeden adı geçen bu meseleleri olabildiğince barışçıl yöntemlerle çözmek gerekiyordu. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin Sovyetler Birliği gibi dev bir ülkenin karşısına askerî yöntemlerle, üstelik yalnız başına çıkması Türkiye'yi korkunç bir akabete sürükleyebilirdi. O nedenle hem diplomasinin bütün imkânlarının kullanılması hem de müttefik ülkelerin bütün bu yeni gelişmelerden haberdar edilerek onların desteğinin sağlanması gerekmektedir. Batılı ülkelerin desteğini tam anlamıyla almaksızın Sovyetler Birliği karşısında Türkiye çok zor bir durumda kalabilirdi.

Metin Toker tarafından kaleme alınan *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, adlı eser işte bu çetin ve son derece kritik konuları, söz konusu dönemi Türk diplomatlarının nasıl ele aldığını, ülke güvenliğini tehlikeye sokmadan ve fakat Türkiye'nin çıkarlarından da asla ödün vermeden nasıl savunduklarını en ince detayına kadar analiz etmektedir. Eser bu son derece mühim konuları muhtelif cephelerden ele alan bilimsel bir belgesel hüviyetine sahip olması hasebiyle bugüne de ışık tutmaktadır. Çünkü günümüzde Türkiye ve Rusya, zaman zaman Suriye'de, Libya'da ve Doğu Akdeniz'de karşı karşıya gelebilmektedir. Rusya'nın dış politika reflekslerinin iyi okunması bu ülkeyle gerçekleştirilecek

diplomatik ilişkilerin daha sağlam temellere dayanmasına katkı sağlayacaktır. Bu cepheden bakıldığında Toker'in bu kıymetli eseri bugünün diplomatlarına ve araştırmacılarına yeni bakış açıları kazandırır nitelikte bir eserdir. Bu nedenle üzerinde tekrar tekrar durmak gerekmektedir.

